

УДК 006.01:623.4

О.Б. ЗАЙКІВСЬКИЙ, В.О. КОМАРОВ, кандидати техн. наук, Н.Ю. БІЛЬКО, М.Г. БУТЕРА, інженери
(Центр. науково-дослідний ін-т озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Проаналізовано забезпечення обороноздатності держави в процесі комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Дан анализ обеспечению обороноспособности государства в процессе коммерциализации объектов права интеллектуальной собственности.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В умовах глобальної конкуренції на міжнародних ринках домінують лише країни, які застосовують техніку та технологію останнього покоління шляхом використання інновацій у господарській діяльності. Тому питання, які відносяться до інтелектуальної власності (ІВ), дедалі більше набувають політичного значення на рівні національної безпеки та вимагають стратегічних підходів до їхнього вирішення.

Для підвищення конкурентоздатності країни на ринку озброєнь шляхом переведення оборонно-промислового комплексу (ОПК) на інноваційний шлях розвитку необхідно вирішити проблеми, які пов'язано зі забезпеченням національних інтересів та охороною інтелектуальної власності (ОІВ) у разі військово-технічного співробітництва (ВТС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ВТС присвячено низку наукових праць учених і спеціалістів у сфері національної безпеки та міжнародного ВТС, зокрема, слід відзначити роботи, в яких про це йдеться, Бегми В.М., Шимова Ю.Ю., Борохвостова В.К., Мокляка С.П., Батової В.О.

Водночас в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених і спеціалістів недостатня

увага приділяється питанням охорони інтелектуальної власності в разі здійснення міжнародного ВТС, зокрема забезпеченню державних інтересів. Саме згадана обставина обумовлює актуальність цієї статті.

Тому мета статті — розгляд питання нормативно-правового забезпечення захисту державних інтересів у сфері ІВ у разі здійснення міжнародного ВТС.

Виклад основного матеріалу. Вертикаль управління ВТС в Україні зображено на рис. 1.

Кожна новітня розробка за визначенням містить об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ), на основі яких ці розробки й створюються. Тому, якщо держава розробляє ОВТ, вона зобов'язана забезпечити й захистити своє право на ОПІВ, що пов'язано з розробленням нових зразків ОВТ. Це дасть можливість підвищити конкурентоздатність вітчизняного ОПК й унеможливить претензії будь-кого в разі масового виробництва ОВТ для власних потреб і на експорт [1].

Яскравим прикладом таких претензій є, зокрема претензії Російської Федерації, які заявлено в 1997 р., на використання активної броні на танках, які Україна поставляла за контрактом у Пакистан. Претензії оцінюва-

Рис. 1. Загальна структура національної системи ВТС України

лись в 55 млн доларів США, що практично дорівнювало половині суми контракту.

Прикладом необхідності захисту ІВ є фірмовий знак «АН», що протягом 60-ти років був візитною карткою фірми Антонова, який в 2002 р. громадянин Бельгії запатентував на своє ім'я. За рішенням апеляційного суду України ДП «АНТК ім. О.К. Антонова» було вимушене зняти з бортів своїх літаків цей знак, тому що вартість ліцензії на використання знаку, який запропонував новий патентовласник, була надмірно великою. З 2002 р. фірмовим знаком ДП «АНТК ім. О.К. Антонова» є напис «АНТОНОВ», який наноситься на киль літака.

Приклади, які зазначено, свідчать про наявність проблем організаційного та нормативно-правового забезпечення захисту ІВ в Україні. Вони вказують, що тлумачення й практичне застосування нормативних приписів не завжди здійснюється адекватно, а іноді виникає ситуація, яка сприяє суттєвим помилкам і навіть зловживанням.

У контексті порушеної проблеми слід зазначити, що ефективність процесу використання ІВ тісно пов'язується з її правовою охороною. Важливо зазначити, що значна частина накопиченого інтелектуального продукту за тривалий час українськими науковцями в разі наявності тенденції «витоку умів» і тривалого процесу формування державної систе-

ми охорони ІВ опиняється за кордоном. Ця ситуація ускладнюється ще й тим, що, опинившись без належної охорони за кордоном, результати інтелектуальної діяльності українського ОПК мають перспективу повернутися в Україну, однак уже в вигляді власності іноземних фізичних та юридичних осіб, які встигли закріпити за собою права власності на інтелектуальний продукт, який у свій час було виготовлено Україною за рахунок бюджетних коштів. Як результат, українські науково-виробничі кола будуть закуповувати в іноземних патентовласників ліцензії на ОПВ, що були створені в Україні, але своєчасно не захищені.

Першочергово це стосується тієї частки інтелектуального продукту, яка включає в себе експортноперспективні та конкурентоспроможні результати інтелектуальної діяльності. Зазначена ІВ має бути відокремлена, запатентована, закріплена за державою, оцінена, а також відповідним чином захищена.

Конституція України [2] визначає, що виключно законами держави визначаються, зокрема засади зовнішньоекономічної діяльності, основи національної безпеки, правовий режим власності. Ці три складові визначають суть ВТС України з іноземними державами, яке залишається важливим чинником зовнішньої та оборонної політики України.

На сучасному етапі серед основних загроз національній безпеці України є також недосконалість механізмів захисту прав ІВ, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства й держави [3].

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [4] декларує, що державна політика в галузі державного експортного контролю формується відповідно до принципу пріоритетності національних інтересів України: політичних, економічних та військових, захист яких є необхідним для забезпечення національної безпеки.

Указами Президента України визначено, що до пріоритетних напрямів державної політики в сфері ВТС належить також сприяння заходам щодо набуття прав на ОПІВ та їхньої правової охорони [5], а державному контролю, серед іншого, підлягає стан охорони прав на ОПІВ [6].

З метою додержання учасниками й суб'єктами ВТС вимог законодавства запроваджується державний контроль у цій сфері. Державному контролю, між іншим, підлягає стан охорони прав на ОПІВ [7]. Проте не визначено, хто конкретно здійснює контроль за дотриманням положень стосовно ОПІВ.

До повноважень центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) у сфері трансферу технологій належить забезпечення захисту прав на ОПІВ, які є складовими технологій, та намір брати участь у підготовці договорів про трансфер технологій [8].

Указом Президента України визначено, що ЦОВВ у сфері ВТС здійснюють свої повноваження в межах, які визначено Конституцією та законами України, але які конкретно повноваження стосовно ОПІВ у кожного ЦОВВ і яким чином вони повинні взаємодіяти з цього питання, не визначено [6].

Загальними для всіх ЦОВВ повноваженнями є, серед іншого, участь у заходах зі забезпечення захисту продукції, яку розроблено

й виготовлено підприємствами й яка є їхньою ІВ [9].

Заходи щодо захисту державних інтересів в сфері ІВ у разі ВТС відображено на рис. 2.

Порядок державного контролю за виконанням ВТС визначено постановами Кабінету Міністрів України [10–13], в яких зазначено, що зовнішньоекономічні договори про здійснення експорту технологій, у тому числі як результати відповідних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), повинні містити положення щодо охорони прав ІВ. Крім того, суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності з метою одержання повноважень надсилає до Державної служби експортного контролю (Держекспортконтролю) план заходів щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ, що містяться в товарах військового призначення, які запропоновано для експорту [11].

Форму та зміст звіту про підсумки проведення переговорів, які пов'язано з укладанням зовнішньоекономічних договорів, визначає Держекспортконтроль [14]. Проте ні в постановках Кабінету Міністрів України, ні в наказах Держекспортконтролю нічого не говориться про те, яким чином здійснювати охорону ІВ під час переговорів.

Захист ІВ за здійснення ВТС повинен забезпечуватись насамперед двосторонніми угодами щодо цього питання, угодами про захист таємної інформації національним законодавством обох країн.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [15] визначає, що держава забезпечує правову охорону ІВ та створює умови для її ефективного використання. Обов'язковими умовами договору (контракту), на підставі якого виконуються НДДКР, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, є визначення суб'єктів права ІВ, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав у разі створення ОПІВ, визначення сторони, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права ІВ згідно зі законодавством України.

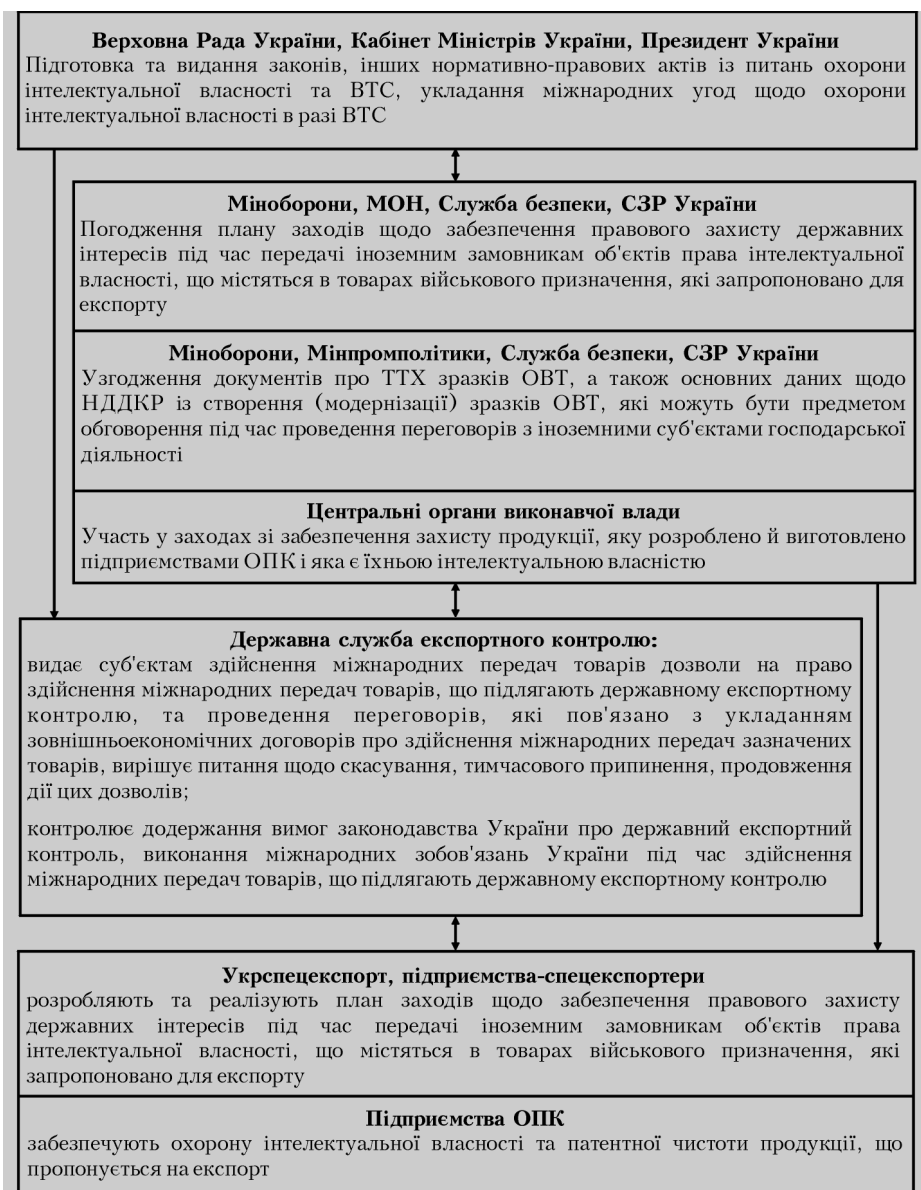

Рис. 2. Зміст заходів щодо захисту прав інтелектуальної власності при здійсненні військово-технічного співробітництва

Разом з тим конкретний власник прав на ОПІВ однозначно не визначається, він має визначатися в договірному порядку. Відповідно до статті 421 Цивільного кодексу України [16] суб'єктами права ІВ є творець ОПІВ та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права ІВ.

Зовнішньоекономічні договори (контракти) про здійснення експорту технологій, у тому числі як результати відповідних НДДКР, повинні містити положення щодо охорони прав ІВ.

Договори про ВТС, що укладаються між організаціями Міністерства оборони України та іноземними організаціями, повинні відповідати положенням міжнародних угод України про ВТС із країнами, до яких належать організації, із якими укладаються договори, наприклад:

- постанові Кабінету Міністрів № 519 України від 04.06.08 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльно-

сті, що використовуються та отримані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва» [17];

- постанові Кабінету Міністрів України № 159 від 07.02.2007 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що створені та надані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва» [18].

Законами України визначено можливі порушення вимог законодавства в галузі державного експортного контролю, при здійсненні яких настає відповідальність та обмеження щодо укладання договорів про трансфер технологій, але в цих документах відсутні жодні слова про відповідальність за порушення вимог щодо ОІВ під час ВТС [4, 7, 19].

Ось майже й усе, що є в нашому законодавстві стосовно охорони національних інтересів щодо ОПІВ у разі здійснення ВТС.

Недосконалість правової бази дає юридичну можливість несанкціонованого використання ОПІВ, що створюється під час виконання державного замовлення, у тому числі (особливо) у разі здійснення ВТС.

Забезпечення безпеки держави в процесі комерціалізації ОПІВ, що міститься в товарах ВППВ, та розширення ВТС неможливе без удосконалення системи правової охорони та розвитку державного регулювання в цій сфері. В законодавстві України щодо ОІВ, на відміну від законодавства провідних промислово розвинених країн, інтереси обороноздатності держави не враховано.

Крім того, статтею 37 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» визначено, що будь-яка особа має право запатентувати винахід (корисну модель) в іноземних державах за умови попереднього подання заявки на винахід (корисну модель) в Україні. Однак законодавством не передбачено відповідальність через порушення зазначеної норми, що, зокрема, призводить до неконтрольованого витоку нових технологій та їхніх інтелектуальних складових за кордон, хоча таку відповідальність передбачено, зок-

рема законодавствами США, Великобританії, Росії. Потребує вдосконалення правова охорона службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, «ноу-хау», більш чіткого врегулювання використання ОПІВ, для об'єктів, створення яких включено за рахунок коштів державного бюджету [20].

Усі ці фактори обумовлено одним – відсутністю уваги та зацікавленості з боку ЦОВВ у забезпеченні прав держави стосовно ОПІВ, як це відбувається в передових країнах світу. Дотримуючись принципів вільної конкуренції та захисту прав винахідників, держава в цих країнах забезпечує свої права на ОПІВ, які стосуються національної безпеки або які створено за державні кошти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, існуюча в Україні нормативно-правова база, в основному, забезпечує правову охорону ОПІВ та порядок їхнього використання. Однак практика застосування законодавства виявила ряд проблем, які пов'язано зі забезпеченням ефективного захисту прав на ОПІВ, зокрема й у разі ВТС.

По-перше, це відсутність практичного механізму здійснення контролю з боку центральних органів виконавчої влади в сфері військово-технічного співробітництва заходів щодо забезпечення захисту продукції, яку розроблено й виготовлено підприємствами ОПК і яка є їхньою інтелектуальною власністю.

По-друге, відсутність єдиного підходу до підготовки Плану заходів щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ, що містяться в товарах військового призначення, які запропоновано для експорту.

Існує нагальна потреба подальшого розвитку наукових досліджень щодо визначення місця та ролі військово-технічного співробітництва в реалізації національних інтересів України, зокрема:

1. Розробка механізму контролю з визначенням відповідальними структурами ЦОВВ захисту продукції, яку розроблено та виготовлено підприємствами оборонно-промислового

комплексу й яка є їхньою інтелектуальною власністю.

2. Розробка Методичних рекомендацій щодо відображення положень стосовно прав інтелектуальної власності, які має бути враховано в разі укладання угод про ВТС та Типовий план заходів щодо забезпечення правового захисту державних інтересів під час передачі іноземним замовникам ОПІВ, що містяться в товарах військового призначення, які запропоновано для експорту. ➔

Список літератури

1. Грінченко С. У пошуках нових стратегій // АКЦЕНТ: Національна безпека України. — 2005. — № 9–10. — С. 68–70.
2. Конституція України від 28.06.1996. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/конституція>.
3. Закон України від 19.06.2003 № 964 «Про основи національної безпеки України». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/основи%20національної%20безпеки>.
4. Закон України від 20.02.2003 № 549 «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
5. Указ Президента України від 27.08.2003 № 913 «Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/913/2003>.
6. Указ Президента України від 21.04.1999 № 422 «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/99>.
7. Указ Президента України від 24.12.2002 № 1207 «Про додаткові заходи щодо вдосконалення контролю у сфері міжнародного військово-технічного співробітництва». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207/2002>.
8. Закон України від 14.09.2006 № 143 «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.
9. Указ Президента України від 20.03.2002 № 276 «Про розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2002>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 № 767 «Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/767-97-п>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.1998 № 838 «Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/838-98-п>.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2003 № 1807 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-п>.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 86 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-п>.
14. Наказ Держекспортконтролю 21.12.2004 № 375 «Про затвердження форми висновку про можливість проведення переговорів, форм звітів про використання дозвільних документів та встановлення строків звітності». — Експерт-юрист: інформац.-правовая б-ка. — 2010.
15. Закон України від 13.12.1991 № 1977 «Про наукову і науково-технічну діяльність». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/цивільний%20кодекс>.
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2008 № 519 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що використовуються та отримані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/519-2008-п>.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2007 № 159 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що створені та надані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/159-2007-п>.
19. Закон України від 15.05.2003 № 749 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства в галузі державного експортного контролю». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/749-15>.
20. Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 № 1243 «Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування». — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1243-16>.